

MEZEI BALÁZS

Quo vadis?

A szerző vallásfilozófus, a PPKE BTK egyetemi tanára. Legutóbbi írását 2018. 6. számunkban közzöltük.

¹Dionüsziosz Areopagitész (Arisztotelész alapján) tett megkülönböztetése, lásd: *Az isteni nevekről*, IV, 8.

Zarándoklat — a világegyetem mozgása

1.

A zarándoklat az emberi mozgás teljessége. Tartalmazza a térbeli haladást, a liturgikus mozgást, a testi mozgások felemelését a lelki és szellemi mozgásba. A térbeli mozgás három alapformája — a körkörös, a spirális és az egyenes vonalú — egyben szellemi mozgást is kifejez.¹ Minden mozgáshoz nyugalom tartozik, mint a mozgás közege, feltétele, kezdete és vége. A nyugalom végtelen békéje nemcsak körülfogja a mozgás zaját, hanem át is hatja, mint a hangok közötti szünet a zenét, mint a lélegzetvétel a beszédet, vagy mint a szemhéj pillanatnyi sötétje a látás világosságát. A nyugalom valamiképpen a mozgás beteljesülése, a hallgatás a beszédé, a sötét a világosságé. Ám a nyugalom mégsem lehet mozgás nélkül; a mozgás által gazdagodik s leli meg teljesebb valóságát. A mozgás a nyugalomban találja meg értelmét, miként a nyugalom a mozgásban, s ekként összefonódva egymás teljességét adják; együtt, egyszerre, egymásra nézve, kiegészítve, meghaladva, beteljesítve és összeadódva — egymásban mégsem feloldódva.

A világegyetem mozgása örök rejtély. Ahogyan rejtély az évszakok váltakozása, az emberi élet átmenete a magzatiból a gyermek-, innen a felnőtt-, majd az öregkorba; rejtély a növény- és állatvilág keletkezése és elmúlása; s rejtély a csillagvilág körforgása, amely a Földről nézve oly zavarba ejtően rendezett. Ha valami még megfejtésre vár, az nem a kvantumfizika győzelme a lokális fizika felett (amit a Big Bell Test napjainkban lezárult kísérlete igazol), hanem az, *hogyan lehetséges* a lokalitás; hogyan lehetséges a Nap, a Hold, a bolygók és csillagok oly rendezett tánca, mely mégis csupán látszat. Kopernikusz és követői után ez a látszat szorul megfejtésre: miképpen lehetséges a teljes napfogyatkozás éppen most, amikor él ember a Földön, aki megfigyelje.

Talán ezért indultak el az első zarándokok, hogy megfejtsék a világegyetem mozgásának a titkát. Még nem tudták, hogy látszat után járnak. Szilárd meggyőződés hajtotta őket, hogy nyugatra haladva megelhetik a Nap nyugvóhelyét, keleten felkeltének bölcsőjét. Egy ponton úgy tűnt, a nyugvás és kelés között a halál völgyében jár a Nap; mozgása nem a fönix újjáéledése, inkább körforgás. Ezért a hajdani zarándokok maguk is a kört választották: elindulni valahonnan, elérni valahova, majd visszatérni a kiinduláshoz. Elindulni a napfényes felszínről, alászállni a platóni barlangba, majd visszatérni a kövek, fák, csillagok világába. Platón arról beszél, hogy embernek lenni nem más, mint a világegyetem körútját járn: csillagból emberré lenni, majd emberből csillaggá megint, miközben végigjárjuk a fent és a lent ösvényeit. Platón előtt ez a körmozgás nem egyszerűen mesebeli alászállás volt, melynek nyomai a mai közhiedelemben is felbukkannak,

²Platón:
Parmenidész 136 e.

hanem csillagászatilag átgondolt utazás a ptolemaioszi világegyetemben, annak szféráiban, azok csillagzatai és bolygói között a Földig, az alvilágig, majd vissza addig a pontig, amely minden mozgáson túl az első mozgató. Hiszen: „ha nem járunk be mindent és nem bolyongjuk be a gondolat minden útját, lehetetlen rátalálnunk az igazságra és belátásra szert tennünk”.²

Platón *Államának* barlangleírása kozmikus jelleget mutat, mégis konkrét. A mai olvasó érzi, hogy a szöveg szerzője reális eseményeket ír le. Talán egy beavatási szertartás részeit, talán egy liturgia gesztusait, ma már lehetetlen eldönteni. Ám aki a barlangba alászáll, hogy kiszabadítsa a foglyokat, majd kivezesse őket a felszínre, hogy ott szembesüljenek a felkelő Nappal — maga is zarándok. A megköltözöttek e zarándoklat részesei, hiszen egykor el kellett jutniuk a barlang mélyére; annak felfedezése, hogy zarándokúton vannak, a filozófus segítségével történik, aki egy magasabb zarándoklat zarándokaként alászáll, kiszabadít és kivezet. Nehéz nem látni mindebben az egyetemes jelképrendszert: az alászállás és világra jövetel a nemzés és szülés, a csírázás és a növekedés természetes mozgásaival mutat hasonlóságot. Ahogyan a mag elrothad és kihajt, az ember is alászáll a sötétségbe, hogy új életre támadjon; a halálba is így hullunk alá, hogy feltámadva új testet nyerjünk, mely olyan, mint a „csillagok fénye”: „Más a Nap ragyogása, más a Hold fényessége, más a csillagok tündöklése, sőt az egyik csillag fénye is különbözik a másiktól. Ilyen a halottak feltámadása is” (1Kor 15,41–42).

Mielőtt a kereszténységben kialakul a zarándoklat rituáléja, az emberiség már időtlen idők óta zarándokolt. Elég felidézni a régi iratokat: Gilgames útja a halhatatlanság varázsfüvének megszerzéséért; Odüsszeusz vándorlása a Földközi-tenger partjai mentén; Xenophón *Anabászisa*, amely a görög expedíciós hadsereg szakrális körutazását írja le Kis-Ázsiában. Aeneas menekülése Trójából nyugat felé, megérkezése Latiumba. Ábrahám távozása Ur városából, a zsidóság kivonulása Egyiptomból, vándorlása a pusztában. Ízisz bolyongása a tenger mentén, hogy Ozírisz holttestét megtalálja, Déméter világutazása, hogy az elrabolt Perszephónét felkutassa... Olyan utakról van szó, amelyek magasabb jelentést ölelnek fel, testesítenek meg és fejeznek ki — tanúságul azoknak, akik részt vesznek benne, s az utókornak is, amely meg akarja érteni minden mozgás értelmét.

„Krisztusi zarándoklat”

2.

Miben más a zarándoklat, ha krisztusi? Krisztus is zarándokol, alászáll és felemelkedik; megszületik és meghal; Názáretből Betlehembe, innen Egyiptomba vándorol, majd Galilea országútjait járja; s újra Jeruzsálem felé veszi az irányt, hogy hivatását betöltse. Születése, növekedése, tanítása: zarándoklat. Halála és feltámadása: zarándoklat. Megjelenése és mennybeszállása: zarándoklat. Ezt a zarándoklatot járják tanítványa is, részben őt követve, részben szétszéledve az *oikumené* tájain Indiától Hispaniáig. Ne tévesszen meg minket, hogy e zarán-

**A történelem mint
zarándoklat**

doklatok csak részben kerültek megörökítésre! A legendák kiegészítik a Szentírást, a hagyományok továbbmesélik a szövegeket, a regékben beteljesedik mindaz, ami a hajdani iratokban töredékes maradt. Hatalmas kép bontakozik ki előttünk, a krisztusivá váló emberiség zarándoklata a kezdettől a végig, a születéstől a halálig, Betlehemtől a Golgotáig, majd az ég magasáig, amelynek csillagai már mindig is jelzik e zarándoklat értelmét.

Az, hogy a történelem is valamiképpen zarándoklat, már a régi korok embere előtt is felderengett. De az a további gondolat, hogy olyan zarándoklat ez, amely a pusztulásba vezet, a kereszténység hangsúlyaival teljes. Hannibal még egyfajta körkörös mozgást imitálva menetelt a győzelem felé, s csak későn fogta fel, hogy ez a győzelem: pusztulás. Az északról érkező germán népek abban a tudatban vonultak délre, hogy létezésük kiteljesedhet, mert részesülnek a birodalom áldásaiból. E népek kései utódai keletre nyomulva próbálták létrehozni a végső történelmi egységet, az ezeréves birodalmat, s csak későn vált világossá, hogy a pusztulásba menetelnek — Európa pusztulásába. Mindez a keresztény korszak sajátossága, amely kezdetben és végben gondolja el a teljességet, s egyre inkább a végességben, a végzetben, a halálban. Szent Ágoston pontosan ezt látta: a vandálok előrenyomulásakor úgy érezte, elérkezett a vég, a világegyetem elérte a pusztulás küszöbét. A történelem kezdet és vég egysége, amely egy teljesen más előzetese, anélkül, hogy abba szervesen belenőne. A halál nem vezet spontán a feltámadáshoz; a vég nem vezet új kezdethez; a körkörösség korszakának vége, a kereszt árnyéka mindenre végzetszerűen vetül rá és vet véget mindennek.

Ma sem értjük, hogy Ágoston teljes életművének irattömege, az utolsó hónapok feljegyzéseivel együtt hogyan kerülhetett ki Hippó égő romjai közül. Kié volt a kéz, amely az egykori iratokat, pergament-kötegeket elrejtette valamiféle fa- vagy fémládában, hogy aztán egy rejtékúton a kikötőbe vonszolva csónakban menekítse tovább lángoló hajóroncsok ropogása, fuldokló római katonák segélykiáltásai között? Vagy ki volt az a személy, aki sok évtizeddel később vizszatért az elbarbárosodott, de ismét eleven Hippó kertjei alá, hogy a rejték helyről kiemelje a korhadásnak indult ládát, benne a rákövetkező millennium páratlan dokumentumaival?

Nem tudjuk. Miként az sem, hogy a holttestet kereső asszonyok hogyan találhattak rá a feltámadottra a jeruzsálemi temetőben. Csak azt látjuk, hogy a kereszténységben a kezdet és vég feszültsége nem terem organikus meghaladást; a halál nem vezet át az életbe, hiszen: „amit elvetsz, nem hajt csírát, hacsak el nem rothad!” (1Kor 15,36). A rothadásból nincs egyenes út a csírázásba. A rothadásnak teljessé kell válnia. Itt nincs „igen, de”, csak igen. A kereszt igene terül rá mindenre és nem enged természetes továbblépést. A körforgás világekorszakának vége. Másik világ kezdődik, ahova nem vezet út; nincs az zarándok, aki megtalálhatná a keskeny sziklaösvényt, kiskaput vagy menekülő utat, amely a halálból az életre nyílik.

Paradoxon jön létre: a történelem egy rajta túl fekvő pontban találja meg a beteljesülését, amely mégis a történelem természete. Olyan természet ez, amely kegyelemre szorul, miközben a kegyelem hozza létre és hatja át a természetet. Emberségünk az emberfelettre irányul, de az emberfeletti emberségünk forrása, belső szerkezete, mozgása, és teljesevé. Az emberi természet a végtelenben való megnyílás, miként a lótosz virágzása az örök béke tengerén. Nem zárt konstans, amelyre a „természeti törvény” valaminő dogmatikája felépülhet, hanem végtelenből fakadó szeretet, mely maga is ebben a szeretetben áll fenn és ebben teljesül be. Ám nem valaminő szervesség által, hanem abban az autonóm különbségben, amely a végezt a végtelentől elhatárolja. Az emberi élet mint zárandoklat nem körkörös értelemképződés, hanem egy túlnanira vissza- és előretékintő folyamat, amely *saját megszakítása révén* válik azzá, amiért létrejött.

A mindent meghaladó
„túlnani”

Mindennek beláthatatlan filozófiai jelentősége van. Ismeretünk nem körkörös, nem *reditio completa*, mivel horizontja a végtelen, mely az embert végtelenül meghaladja és végtelenül áthatja. Cselekvésünk lényegében nem szabálykövetés, mert a végtelen, ha alkot is szabályokat, ezeket megelőzve és ezeken túllépve valóságos. Moralitásunk nyitottság a végtelenre, amelyben nem a véges meghaladása a fontos, hanem a végtelen mássága és jelenléte cselekvésünkben. Történelmünk nyitott történelem, amely az önmagán túlnanira irányul, miközben ez a túlnani hozza létre a történelmet, melynek megszakításával teljesülhet be. Csak fokozatosan bontakozik ki a krisztusivá váló emberiségben, hogy nem a körforgás logikáját kell követni, hanem a mindent meghaladó túlnanit, melynek felfogása nem is lehetséges a meghaladás értelmében, hiszen e „túlnani” egyben „innen”: létesítő és teljesítő.

Ha kitekintünk a kortárs gondolkodók legjelesebbjeire, látjuk, hogy ez a futtában vázolt gondolat mily nehezen képes áttörni a félreértések falát. A túlnani nem fogható fel a mozdulatlan mozgató módjában, hiszen ennek fogalma feltételezi a világ ptolemaioszi szerkezetét. Nem fogható fel mindentől független metafizikai konstansként, mivel ekkor elkövetjük az „ontoteológiai hibát”, vagyis az alsóbb kivetítésével konstruáljuk meg a magasabbat. A túlnani nem lehet „átfogó” sem, mint Karl Jaspersnél, hiszen az átfogó annak a feltételrendszeréhez tartozik, amit átfog. De nem is köztesesség, mint Merleau-Pontynál vagy William Desmondnál, hiszen a köztes feltételezi azt, ami között van. Nem is teljesen más, mint Karl Barthnál, Martin Heideggernél vagy Vető Miklósnál, hiszen a teljesen más ahhoz képest más, ami nem más (Cusanus szavával: *nihil aliud*).

A dialektikusnak mondott teológia minden feszültségén túl: valóságról van szó, amelyben élünk, mozgunk, és vagyunk. Itt a lehető legvilágosabban akarok fogalmazni: a „teljesen más” gondolata az azonoshoz képest fogja fel a másságot, az azonossal egynemű kategóriában. Valaminek a tagadása éppen *ahhoz tartozik*, aminek a tagadása. Ezért a valóság nem ellentétes semmivel. Ám nem is analóg rendszer, amelyben ugyanaz ismétlődik fraktálarakzat szerint kicsiben és

nagyban. A valóság nem azonos és nem különböző, hanem mindent megelőző és mindent kiteljesítő *valósság*, amelynek belső szerkezete a végességben adott megszakítottság. A krisztusi út: e megszakítottság, e végesség felfogása, kimondása, és cselekvése aszerint, ami a végességet mint végességet már mindig is létrehozta.

Másutt így fogalmaztam: *bonum est refusivum sui*. A jó önmaga visszautasítása és *együttal* helyreállítása: a kettő egymástól külön, de összekeverhetetlenül, sajátos egységben áll fenn.³ Ezt az egységet fejezi ki a *refundo* ige két jelentése, a „visszadob, elvet” és a „helyreállít, teljesít”. A *refundó*ból képezzük a *refusivum* melléknévi igenevet, amelynek jelentése egyszerre: visszautasítás, illetve helyreállítás; elvetés, illetve jóvátétel; tagadás, illetve igenlés. A jóság egyszerre tagadja meg és igenli magát, egyszerre húzódik vissza és állít helyre. Mindez: kettősegyesség, *diomonasz*, *dualitasunitas*, *Zweieinheit* — miként a Halak csillagkép ősi szimbólumának két íve, egymástól szétsikló, de külsőleg mégis összekapcsolt kettős vonal. Ennek további elgondolásához felidézhetjük a genitivus kettős jelentését (*obiectivus*, *subiectivus*). Egyes filozófiai kifejezések kettős olvasata is hasonló jelenség, például Hegel *Aufhebung*-ja: felold (mint megszüntet) és felold (mint felszabadít, megold). Vagy gondoljunk az optikai kísérletek váltóképére (*Vexierbild*, *Kippfigur*): ugyanaz a kép fiatal nőt *vagy* idős asszonyt mutat, emberi arcot *vagy* virágvázát.

Zarándoklatunk krisztusi jellege ebben a *Vexierbild*-ben ragadható meg. Nem immanentisztikus természeti egység, nem sima pálya, mely hamarost célhoz vezet, hanem sajátosság, amelyben két, egymásra nézve meghatározott alakzat áll fenn, miközben irracionális különbség választja el őket. „Krisztus követése” a genitivus értelme szerint két jelentéssel bír. Ha azt hisszük, hogy a két jelentés minden további nélkül egységbe fordítható, alábecsüljük a valóság gazdagságát és benne a végesség erejét.

3.

A Vercelli-aktákban található legenda

⁴Vö.
<http://www.earlychristianwritings.com/text/actspeter.html> (2018.05.18.)

Szent Péter apostol római tevékenységének történetét egy legenda őrzi, amelynek legfontosabb lejegyzése az úgynevezett Vercelli-aktákban található.⁴ A szöveg szerint Simon mágus (ApCsel 8,9) maga mellé állította a római gyülekezetet, s nem volt senki, aki szembe tudott volna szállni vele. Pétert Jeruzsálemben éri Simon római megjelenésének a híre, így elhatározza, hogy Rómába utazik. A keresztény közösség színe előtt csap össze a két személyiség, „Isten ereje” (ApCsel 8,10), illetve Péter apostol. Végül Péter hite legyőzi a varázslót, akinek tettei csalásnak bizonyulnak. Simon eltűnik Rómából, de a keresztényekkel szembeni indulat nem csitul. Péter csodáinak hatására sokan megtérnek, ami ellene fordítja a város vezetőit. A római arisztokraták egy része mégis a keresztények pártján áll. Xanthippe, egy római mágiszter felesége javasolja Péternek, egy időre meneküljön el a városból, hogy így kerülje el a keresztényüldözést. Péter megfogadja a tanácsot, hiszen, úgy mond, ekként tovább szolgálhatja az Urat — „máskor és másutt”.

Amikor Rómát elhagyja, Krisztust látja *vele szemben* a város felé haladni. Itt hangzik el a híres kérdés: *Quo vadis, Domine?* Hova mégy, Uram? A válasz: „Megyek Rómába, hogy *újra* megfeszítsenek.” Péter elsőre nem érti: Hogy újra megfeszítsenek, Uram? S a válasz: „Igen, hogy *újra* megfeszítsenek”. A történet szerint Péter ezt követően visszafordul. Rómában elfogják, majd kérésére fejvel lefele feszítik keresztre.

A régi történet újra meg újra középpontba került: nemcsak mint bizonyos viselkedés archetípusa, hanem mint szimbóluma annak, *ahogy* az eredetileg kijelölt hivatás beteljesedik. A történet valóban archetipikus mind Péter viselkedésében, mind abban a jelképben, amelyet a fejvel lefelé való keresztre feszítés kifejez. A Vercelli-szövegben Péter — már megfeszítve — megadja ennek magyarázatát: azért óhajtott a kereszten fejvel lefelé meghalni, hogy megmutassa, a halál valójában: születés. A gyermek fejvel a föld felé jön a világra; fejvel lefelé meghalni azt jelzi, a halálban megszületünk. Krisztus keresztién fordítva megfeszítettet a voltaképpen születés, amelyben az emberi természet átalakul az istenivé. Ezt mondja ki a szöveg szerint a „kereszt misztériuma”: „az emberi természet nem szakítható el Istentől”.

Szent Péter

Az egyház, amelynek talapzata Péter, a személy sorsához és jelleméhez sokban hasonló. Hűséges a Krisztus-követésben (Mt 19,27), Krisztus felismerésében, az egyház hordozásában (Mt 16,16); csodálatos gyógyítások sorában (ApCsel 5,15); Krisztus misztériumának elgondolásában (ApCsel 4); s hűséges — a Vercelli-legenda szerint — Krisztus műve beteljesítésében. Mindemellett ott találjuk Krisztus határozott elutasítását, amely Pétert Sátánnak mondja (Mt 16,23); Péter árulását és megtérését (Mt 26,75); s a Pál apostol által kifogásolt képmutatást is, a régi törvényhez való ragaszkodást azok előtt, akiknek tetszeni óhajt (Gal 2,11).

Bárki volt is a Vercelli-akták szerzője, megértette Péter személyiségét. Péter nagyszerű szónok, Krisztusban hívó prédikátor, a gyülekezet vezetője és védelmezője; másrészt mégis hallgat Xanthippe tanácsára és elhagyja az általa vezetett közösséget. S amikor szembe találkozik a Rómába igyekvő Krisztussal, megzavarodva kérdezi: *Quo vadis, Domine?* Hiszen Krisztus *szembejön* vele, arra halad, ahonnan Péter menekül — miközben Péter meg van győződve arról, hogy Rómát elhagyván is valójában Krisztust követi. Zarándoknak látja magát, aki nemcsak Júdea és Galilea útjain követte Krisztusát, hanem Rómában is; nemcsak elárulta az elfogatás éjszakáján, hanem visszatért hozzá és hirdette zsidók és görög előtt. Noha újra meg újra eltévelyedett, megtért, és folytatta Krisztus követését.

A modernitás hatalmas kihívást intézett az egész kereszténységhez: vagy elhagyja eredeti küldetését, vagy szembe kell néznie az elmúlással. A kihívás számos kegyetlen formája csak az újkorban jelentkezett, mint például a hivatalosan ateista állam, a Szovjetunió megalapítása és az arra következő totális keresztényüldözés. Mégsem kell különösebb mélyenlátás ahhoz, hogy felfogjuk: Krisztus története minden későbbi üldözés alpmintájával szolgál. E mintázat első megfogalmazásakor Péter az, aki ezt visszautasítja (Mt 16,23). Ez a jelenet azon össze-

függés példája, amely a Kószikla személyisége és a rá épített egyház karaktere között fennáll. A mintázatot Péter is megérti és sírva fakad (Mt 26,75); ugyanezt a karaktert különös erővel mutatja be a Vercelli-féle történet is. Kár volna ezt a jellemösszefüggést tagadni, ahogy hiba volna nem felfogni Péter megtérésében az egyház zarándoklatának értelmét.

Simon mágus és Xanthippe

Péterhez hasonlóan az egyház is leküzdötte Simon mágus hatását, aki tagadta, hogy Krisztus Isten volna. Az egyház is védte, táplálta az emberiséget. Ám az utóbbi évtizedekben mintha Péterhez hasonlóan az egyház is menekülne valami elől: a modernitás kihívásai, a szekularizáció, a politika diktátumai elől. Olyanok tanácsát követi, akik a világ szemében vonzóak, mint a „különleges szépségű” Xanthippe asszony. Ha az egyház zarándok, zarándoklata néha menekülés: elhagyása a feladatnak. Talán halljuk is az érveket „a józan ész szavát”: a kialakult világhelyzetben a legokosabb a békességre való törekvés: nem lehet cél a társadalom „megosztása”. Egyetértünk a szekularizációval. Dicsérjük, sőt tanítjuk Xanthippe érveit, melyek tele vannak okossággal, jótanáccsal, tudománnyal. Így leszünk ünnepezt hősök Simon mágus köreiben, olyannyira, hogy hírünk megtölti a médiumok világát... Igen, szakítottunk a régi megrögzöttségekkel és együtt lélegzünk Xanthippével. Megmenekültünk.

Külsőleg legalábbis így látszik. Van azonban egy lényegesebb mozzanat, amely az egész történet értelmét adja: Krisztus felbukkanása, aki *szembe jön* velünk. Nem arra halad, amely tévelygésünk iránya. Nem ró meg senkit, nem kifogásolja az irányt, egyszerűen közli Péterrel, hogy mire készül: újra megfeszítetteti magát. Péter ekkor ráébred saját tévelygésére és megpillantja a voltaképpenit; nem egyszerűen a másikat, hanem azt, ami a valóságos. Ebben a valóságban saját tévelygése is helyet kap; nem lenne Péter, az Emberhalász, ha nem jellemezné a tévelygés és megtérés *piscalis* kettőssége. Nem lenne Péter, ha nem szorulna rá az Úr segítségére, amikor süllyedni kezd a tavon, amikor megszólal a kakas, vagy amikor Pál képmutatáson éri. Péter zarándoklatában a tévelygés együtt jár a megtéréssel, miközben a kettő differenciált összetartozását Krisztus tartja össze.

4.

Immanens és transzcendens

Az emberiség mai zarándoklatát tipikusan két módon írják le: a körkörös immanentisztikus módján, vagy a transzcendencia módján. Gondolkodásunk, történelemképünk, tudományunk jellemzően immanentisztikus. Nincs semmi a fizikain kívül, csak a Big Bang és az entrópia. Nincs semmi a gazdaságban, csak a Mammon uralma. A politikában sincs semmi más, mint erőszak — *might is right*. A szakrális elveszett. A vallás, az egyház a múlt maradványa. A gondolkodás gépies, a jövő a robotké, akik a legtöbb tevékenységi területen átvehetik az ember helyét. Az ember a fizikai körén belül marad, s az egyetlen igazság, amely ezen az úton elérhető, a *might is right* tétele. Noha e tétel megfordítása, amely következik a logikai azonosságból, egyértelműen téves, ez keveseket zavar. A hangnem dur-

vul, az egyeztetést felváltja a fenyegetőzés, a méltányosság helyére a kiszorítás lép. A valóság beleszorul az erőszak *circulus vitiosus*ába.

A körkörösség ellenhatásaképpen kialakul az egyoldalúan kiemelt transzcendencia tézise. Jean-Luc Marion mondta egyik előadásában: a mai világban már nem a hit és az értelem alkotja a problémát, hanem az, hogy a hit a voltaképpeni értelem, míg az értelem irracionálissá, szélsőségessé, erőszakossá vált.⁵ Jól látható ez az ideologikus szaktudományban, a politikai türelmetlenségben, a médiumok *fake news*-világában. Ezzel szemben szólalnak fel azok, akik ezt a zárt racionalitást elvetve a másságot hangsúlyozzák. A teológia terén a Barth-féle *totaliter aliter* tézise vált széles körben ismertté: Isten annyira más, mint az emberi, hogy semmiféle elgondolás nem lehet kielégítő rá nézve (tehát ez az elgondolás sem). Különös szenvedéllyel vette célba a létanalógiát, amely az emberi transzcendens érvényét állítja: az ördög műve. Isten Jézus Krisztusban tárul fel, s amit ezen az úton vallhatunk, az teljesen különbözik az ember gondolkodásától (noha az ember *valása*). Ez a radikális tézis azután széles körben népszerűvé vált, Emmanuel Lévinas munkáján keresztül a filozófiát is meghódította.

Errare humanum est

Mindezzel szemben emeljük magasra a régi mondást: *errare humanum est*. Nemcsak azt állítja a mondat, hogy „tévedni emberi”, hanem mélyebben azt, hogy a tévedés az az állapot, amelyben az ember szükségképpen találja magát. E felfogásban benne rejlik a felismerés, hogy az ember útja a kivédhetetlen eltévelyedésé. A krisztusi hatás ezt a régi sejtést exponálja: a feltámadáshoz vezető út a romláson át vezet, ahol az „át” természetes analógiával nem oldható fel. A hangsúly a tévedésen van; ennek nyomán azonban váratlanul feldereng, sőt kiviláglik, hogy a tévedés felfogása máris túlel a tévedésen, mivel minden tévedést mint tévedést az igazság szerint ismerünk fel. Ha embernek lenni annyi, mint tévelyegni, a cél ennek a pozíciónak a vállalása. A vállalás súlya alatt megértjük az igazságot, mely a tévedést lehetővé teszi — nem mint a tévedés eltörlését, hanem mint lehetőségfeltételét és egyben önmaga helyreállítását.

A *bonum est refusivum sui* kellő grammatikai és filozófiai erővel fejezi ki a *humanum errare* téziséét. A *refusivum* azonban még valamire rámutat, ami nincs meg az *erraré*ben. A *Vexierbild* mintájára a *refusivum* egyszerre fejezi ki a tagadást és az igenlést, a visszahúzódat és a helyreállítást, a tévelygést és a beteljesülést. A kettőt egymásra vonatkoztatva és egymástól elkülönítve tartalmazza, egyiket sem összevegyítve a másikkal — olyan sajátos egységben, amely megelőz és beteljesít minden számítást. Ez az egység: a valóság a maga pőreségében, nem redukálva valamely szintre vagy pólusra, hanem abban a valóságban felfogva, amelyet csak a *vallás* képes megjeleníteni. Miként a szerelmesből a szerelem megvallása, úgy tör fel a zarándokból a valóság teljessége — ha a zarándok nem az immanentizmus körét rója, nem az önaffirmáció erőszakosságát követi, hanem felfogja saját tévelygését. Ebben a tévelygésben jelenhet meg a helyreállítás, előrejelezhetetlen és csodálatos eseményként, mint amikor Krisztus jelenik meg a tévelygő Péterrel szemben a római úton.

Ez az esemény azonban nemcsak a zárandoklat értelmét mondja ki, azaz a Krisztushoz tartozásunkat, hanem világossá teszi, hogy latens módon magát a tévelygést is már a helyreállítás szempontja szelint fogtuk fel. Hangsúlyozzuk: a halál köznap drámaisága nem magától értetődő. Lehetne egyszerű elmúlás is. A lejárt idő tudata. Ám nem az, hanem megrázó esemény. Miért? Azért, mert ebben a drámaiságban latens módon már mindig is felfogjuk a halállal szembeállító feltámadás hatalmát, amely nem a halálból származik, de azt meghatározza, valóságával átfogja, helyreállítja. Mégpedig nem egyszerű kárpótlás (*refusivum*) formájában, hanem a végtelen gazdagságából eredő teljesség módján, mely minden képzeletet, gondolatot és belátást valóságosan létesít.

Zarandoklatunk értelme itt világosodik meg: nem transzcendens mozgás, mintha lépésenként közelebb kerülhetnénk a végtelenhez. A végtelenhez éppúgy nem kerülünk közelebb, miként a Naphoz sem a Föld felszínén haladva. A végtelenhez nem lehet közelebb jutni, mivel a végtelen — végtelenül közel van. Így a zárandoklat sem lehet más, mint a *humanum errare* felfogása; megélése; bevallása. Ez a bevallás máris rávallás arra a végtelenre, amely csak a vallás valóságos vállalásában válhat valóra. A *Vexierbild* két eleme soha nem fog összekeveredni; soha nem megy az egyik a másikba; a *refusivum* mint tagadás soha nem válik *refusivummá* mint igenléssé. Mindezt azonban annak a végtelennek a fényében fogjuk fel, amely nem engedi a kettősség összekeveredését, de lehetővé teszi egymást meghatározó felfogásukat: a halált és az életet abban a távlatban, amely mindent létrehoz, magunkat is esendő tévelygéseinkben. Földi zárandoklatunk nem lehet más, mint tévelygés, amely ha mégis jó irányt vesz, nem a maga erejéből, hanem annak hatalma által, aki — a Vercelli-akták szerint — szembejön velem, a zárandokkal:

*Irrthum verlässt uns nie; doch ziehet ein höher Bedürfnis
Immer den strebenden Geist leise zur Wahrheit hinan.*⁶

5.

Quo vadis? Kérdezzük tehát magunktól is! Noha belevetve a korszak kettősségébe, mégis kitekintünk belőle s túllépünk „e mai kocsmán, az értelemig s tovább!”⁷ Zárandoklatunk kettősségében, paradoxikus módon, felfogjuk azt a mindenegységet, amelybe eredendően beletartozunk. Ez az egység nem az analógia régi felfogása vagy a teljes másság oly népszerű fogalma szerint gondolható el, hanem minden kettősséget megelőző és azon túllépő eredetiségben, azaz valóságban. E valóságot a *vallás* fejezi ki a szó azon mélyebb értelme szerint, amelynek összefoglalása egy kivételes időszakban lehetővé vált. Zárandoklatunk — minden tévedés szükségszerű közegében — ennek a valóságnak a felfogásáról, gyakorlásáról, teljesítéséről szól. Spontán elérnünk lehetetlen, de mégis megesis, hogy váratlanul rányílik a szemünk, mint a vaké, akinek látását Krisztusa visszaadta.

⁶„A tévelygéstől soha nem szabadulhatunk; ám gyöngéd erejével egy magasabb szükség igyekvő szellemünket mindig elvezeti az igazsághoz.” Goethe: *Vier Jahreszeiten. Herbst*; <http://gutenberg.spiegel.de/buch/gedichte-9503/195> (2018.05.18.)
Vö. Mezei Balázs: *Vallásból/cselet. Attraktor, Máriabesnyő – Gödöllő*, 2004, 53. §.

⁷József Attila: *Ars poetica*; http://mek.oszk.hu/05500/05570/html/jozsef_attila_0030.html (2018.05.24.)

